

■ ■ ■ 1. ZENTA ÉS BUDAPEST ■

„Art and in certain way philosophy, are creations of form.”
„A művészet a filozófia kreatív megvalósulásának formája.”

Luigi Pirandello

Az ősök Hont megyéből települtek erre a vidékre az 1770-es évek közepén.¹ István kilencedik gyermekként 1912. november 1-jén született Zentán, a Újsor utca 95. szám alatti házban, a Zsidó temetőtől nem messze. Édesapja, Mihály napszámos, édesanyja, Fehér Veronika mosónő volt. Kilenc gyermekük közül két fiú torokgyíkban halt meg, az egyik kétévesen, a másik tizenegy hónaposan.

A legidősebb fiú, Mátyás saját kezűleg faragott magának fából korcolyát, és a befagyott Tisza jegén Magyarországra távozott az I. világháború idején, ahol 20 évesen nyoma veszett. Holttá nyilvánították a zentai JB Gn 4176/1932 sz. végzésével 1933. január 3-án. (Vö. Molnár Tibor: *Az I. világháború zentai áldozatai*. A 119. lapon az 549. sorszám alatt.). István, a legfiatalabb, alig múlt kétéves, nővére, Veronika (az én édesanyám) pedig tíz, amikor édesanyjuk romboló tüdővészben negyvenévesen meghalt.

Az apa ottmaradt hat gyermekkel, akiknek a felnevelése óriási feladat volt számára. Sajnos ő is betegeskedett (asztmás volt), ezért a gyerekeknek nagyon korán munkába kellett állniuk. Amikor „kinyílt az idő”, már iskolába sem járhattak, dolgozniuk kellett. Lábbeli sem jutott mindegyiküknek, ezért télen, amíg az egyik elment a tanításra, a másik a meleg kuckóban várakozott a sorára.

Édesanyámtól tudom, hogy ő már nyolcéves korában „sámlira” (kisszékre) állítva hajnalban segítette a beteg édesanyjának kenyeret dagasztani. Naponta két nagy cipó sem volt elég ahhoz, hogy a népes család igazán jóllakjon.

Az özvegy édesapja megkeseredett, beteges és szigorú ember volt. A padláson a bedrótzott zsírosbödönből a heti főzéshez csak egy bögrényit kaptak a lányok, akik egymást felváltva főztek a konyhán. Ha az asztalra néha kolbász is jutott, azt nagyon be kellett osztaniuk. A legnagyobb darabot az apa kapta, utána az életkortól függően rövidült a csemege, és Istvánnak már csak egy alig 2 cm-es darabka jutott. Egyszer édesanyám nagyon megsajnálta a kisöccsét, és a saját részét odaadta neki, mire a szigorú apa hozzávágta a kanalat, mondván: „Vera, ne ronts el a gyereket!”

Tóth István gyermekkorára emlékezve 1966. március 3-án levelemre válaszolva így ír:

„Örülök, hogy szeretettel gondoltok rám. Szeretet utáni sóvárgásom, úgy látszik, végigkísér egész életemen. Ez a lelki jelenség nálam a gyermekkorba nyúlik vissza. Emlékszem, szegény édesapám – 5 éves lehettem – amikor egyszer berügött az ágy alá, és azt mondta, hogy nem vagyok az ő fia, és tokmányorrúnak hívott, míg egyszer Maris

1 Kollonits László plébános úr szerint „1750 körül telepedtek le ide különböző vármegyékből magyarok és kevés tót”. A magyarok 1753-ban Jászberény vidékéről és Heves vármegyéből, a tótok (szlovákok) pedig Bars és Hont megyéből kerültek Zentára. (Vö. Gyetvai Péter: *A Tiszai korona-kerület telepítéstörténete*. I. köt. 1051.) Unokatestvérem szerint a dédapa még használta családneveként a Tóth Honti nevet.

néném azt nem mondta apámnak: »Ugyan, édesapám, miért bántsa azt a gyereket? Tudja meg, hogy ez a fia hasonlít magára a legjobban, és éppen olyan tokmányorra van, mint magának!« Többet aztán sosem bántott, de úgy látszik, a bélyeg otthagytá nyomát. Ezt Laci mint orvos, aki lélektan-nal is foglalkozik, tudja, hogy nagyon sok bajnak az okát gyerekkorban kell keresni. De lehet, hogy ezt a fokozott lelki érzé-kenységnek köszönhetem, hogy a művésze-ti pályát választottam...»

A félárva István anyaiszeretet-hiányát há-rom nővére: Maris, Vera és Böske igyekeztek pó-tolni, az idősebb fiútestvérek pedig vigyázták.

Andruskó Károly grafikusművész mesélte el nekem, hogy ők is a Zsidó temető környékén laktak, és sokat játszottak az utcabeli gyerekek együtt a temető nagy árkában. Úgy emlékezett rá, hogy István mindig a kezében szorongatott egy kis zöld üveg állatfigurát, amelyet egyszer az egyik fiú elvett tőle, mire Pisti elkezdett keservesen sírni. Ekkor testvére, Péter közbe-lépett, elverte a „rablót”, és visszaadta Pistinek a „kincset”.

A szobrászat iránti késztetésről 1979. május 15-én így írt a budapesti Magyar Nemzeti Galéria főigazgatójának, dr. Pogány Gábornak:

„Hétéves lehettem, mikor kirándultam Zenta város alatti folyópartjára, s talán megérezés volt nálam, amikor kikapar-tam az árokból az agyagot, s a kezemmel elkezdtem formálni, és én csodálkoztam a legjobban, amikor kezeimből egy állatfor-ma került ki. Lelkesedésből mindig több agyagot vittem haza, hogy levezzem azt a csodálatos érzést, mely engem alkotásra buzdított.”

Amikor édesapja 59 éves korában tuberku-lózisban meghalt, a család széthullott. Erről egyik levelében így vall:

„Ekkor én 14 évemmel nekivágtam az élet-nek, sok viszontagságon mentem át, de az egyenes útról soha le nem tértem.”

Alkalmi fizikai munkákat végzett. A testi munka megszokása később nagy segítségére volt, mert a szobrásznak nagyon keményen meg kell dolgoznia azért, hogy a márvány-tömbből vagy egy mahagónirönkből a vésoje alatt kiformalódjon a mű!

Végül munkát kapott Albert Gelbstein ké-zimunkasablon-készítő műhelyében. Kézimun-kaminták tervezésével, rajzolásával, szúrásával kereste meg a mindennapi kenyérre valót. Szabadidejében pedig hódolt szenvedélyének, a szobrászatnak. „Nem volt, aki tanítson, s ma-gam csináltam száraz bodzafából a mintázófa-mat” – vallja levelében. Fényképek után kezdte készíteni szobrai, így született meg Napóleon, Wagner, Beethoven agyagból formált alakja.

Dr. Halász János zentai orvos volt az, aki először felfigyelt a szobrászkodó östehetségre. Ő volt az első pártfogója, aki felhívta a befolyá-sos helyi vezetők figyelmét a tehetséges fiúra, és aki szorgalmazta taníttatását.

Albert Gelbstein műhelyében inaskodott egy 13 éves lány is, Fazekas Piroska. Istvánnak megtetszett a nála 6 évvel fiatalabb lány, akinek nagyon imponált, hogy az érett férfi foglalkozik vele, és hamarosan elválaszthatatlanok lettek. István bejárt az Újfalu, Munkás utca 3-as számú házukba, és Piroska anyja sokszor ott tartotta ebédre, mert megsajnálta az árva fiút.

Zenta külvárosában volt egy kubikos-vá-lyogvető terület, amelyet Gödröknek neveztek, Pista ott jó minőségű agyagot talált. Nagyon



boldog volt, s szabadidejében azt gyúrta, formálta. Szerelmét is számtalanszor megmintázta. Ő volt a modellje. Rengeteget dolgozott, és a szobrok ott sorakoztak házuk padlásán.

Amikor a 40-es évek végén Piroskáék házára mestergerendát húztak fel, a padláson lévő szobrok nagyon útban voltak. Piroskának akkor nem volt lehetősége, hogy magához vegye őket, így mindet kidobálták, csak egy Krisztus-fej maradt meg, amelyet Pista kedvese édesanyjának formázott.

István húszévesen Štipben töltötte le a sorkatonai szolgálatot. Ott is szobrázskodott, egyik felettesének elkészítette a mellszobrát, amiért jutalmul két hét szabadságot kapott. Abban az időben ez nagy kitüntetésnek számított.

A katonaidő letöltése után visszakerült régi munkahelyére.

1934-ben a Royal Szálló kistermében – Ivan Meštrović világhírű szobrász sugallatára – kiállítást rendeztek, amelyen Bálint István és Majlend Ferenc festők, valamint Tóth József és Tóth István szobrászok alkotásait állították ki. Erről az eseményről 1934. augusztus 17-én a *Szentai Friss Ujság* számolt be *A szentai fiatalság kiállítása meglepő készségről tett tanúságot* című cikkben. Dicsérrettel illeti a két festő portré- és tájképeit, Tóth József faszobrait és fametszeteit, Istvánról pedig a következőket írták:

„Tóth István szobrász által készített fejszobrok mindegyike helyes, s látszik rajtuk a tökéletességet elérni igyekvő akarás. [...] Érdemes megnézni és érdemes pártolni az ifjúságot, hiszen a mi gyermekeink első lépése ez a vállalkozás, amellyel annyi önbizalommal és hittel léptek a nyilvánosság elé.”

Tóth József ősszel elutazott Zágrábba, Meštrović mesterképző iskolájába azon a pénzen, amely néhány eladott szobor árából, ismerősei és utcabeli jóbarátai adományából gyűlt össze.

Istvánnak még elég sokat kellett várnia erre a pillanatra, mígnem 1936. november 1-jén az újvidéki *Reggeli Újságban* megjelent egy cikk dr. K. B. tollából *Tóth István, a szentai őstehetség* címen, amelyet a zentai hetilap is átvett. Ezzel felhívta Zenta város vezetőségének figyelmét, hogy ne engedjék elveszni ezt a tehetséget.

A cikk írója Zomborban ismerte meg a 24 éves szobrászt, aki a Délvidék egyik vezető emberének a mellszobrát készítette el. A cikk szerzője többek között így fogalmazott:

„A modellt jól ismerem. Szónoki pózban ábrázolja, s a szobor szinte beszél. Alkotója csendesen, szerényen, munkaköpenyben áll műve mellett, és csak nehezen lehet szólásra készíteni...”

Majd a cikk végén:

„Ezek a sorok is azért íródtak, hogy felhívjuk az illetékes vezető férfiak figyelmét erre a tehetséges fiatalemberre, akinek nem szabad elkallódnia a vidéki kisvárosban kézimunka rajzolása és a helyi nagyságok mintázása közben.”

A cikk hatására, valamint dr. Halász János erőfeszítésének köszönhetően a zentai magyar értelmiség összefogott, és kijárták, hogy Istvánt mint őstehetséget felvették ösztöndíjjal a Budapesti Képzőművészeti Főiskolára.

Ehhez kapcsolódva Tóth Istvánnak dr. Pogány Ö. Gáborhoz, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatójához írt leveléből idézek:



„Hosszú éveig kellett várni, míg a délvidéki magyar vezetők elküldtek Budapestre a Képzőművészeti Főiskolára tanulni. [...] Ekkor már Iván Meštrović is magához akart venni s ingyen tanítani.”

Időközben megtörtént a leánykérés, majd az eljegyzés, és készülődtek az esküvőre. Piroska akkor még kiskorú volt, ezért be kellett szerezni a házasságkötéshez szükséges engedélyt. Az esküvő napját is kitűzték, és már a templomban is kihirdették esküvőjük időpontját, amikor megjött a hír, hogy István elmehet Budapestre tanulni.

Erről az eseményről Remeténé Fazekas Piroska hozzám írt leveléből idézek:

„Nagy szenzáció volt, ő pedig lesújtva jött a hírrel, hogy hogyan mondja meg a szüleimnek, hogy elmegy 2-3 évre tanulni! Természetesen csak biztattam. Ha nekem elmondta, miért ne mondaná el nekik is?! Szegény jó anyám, az örök mosónő bátorította fel! »Hát mit gondol maga... ilyen alkalmat szegény ember nem szalaszthat el... ilyen csak egyszer van, Pista, az életben! Hogyne menne! Az esküvővel ráérnek még, kiskorú a lány« – mondta.

Dr. Halász meg egyszerűen óvta, féltette a házasságtól... »Egy művészlélek ne ragadjon le családalapítással! [...] Dolgozzon és tanuljon!« S igaza is volt. Az esküvő elmaradt, és akkor Pista elvitt engem a templomba, ott letérdelt, és megkért, hogy mondjam utána: »Azt verje meg a jó Isten, aki kettőnk közül a szakító fél lesz!«

Miután István rekordidőn belül elvégezte a középiskolát, és leérettségizett (addig csak 4 elemije volt), 1937-ben 25 évesen felkerült

ösztöndíjas tanulóként Budapestre, a Képzőművészeti Főiskolára.

Piroska tovább dolgozott a kézimunkasablon-készítő vállalkozásnál, és Pista engedélyével tovább színészkedett a helyi amatőr színházban, Gere Vince káplán rendezésével egyik sikert a másik után érte el a színpadon. Pista pedig szorgalmasan tanult, és lázasan alkotott.

A fiatal jegyespár csak 1938-ban találkozott, amikor Budapesten megrendezték az eucharisztikus kongresszust. Piroska így emlékezik vissza:

„Az akkori rendezőnk pap volt a munkástelepi plébánián, és a bevételből fedezte 4 személyre a hotel- és az útiköltséget. Én az unokabátyámnál, Angyalföldön laktam Tripolsky Géza édesanyjával – így juthattam a vőlegényemhez.”

Egy idő után a színtársulat tagja lett Remete Iréneusznek, a zentai tűzoltózenekar karmesterének jóképű, jó hangú Károly fia, aki elkezdett legyeskedni Piroska körül. Az előadásokkal sokat tájoltak, és ezek az utazások közel hozták egymáshoz a fiatalokat. Piroska szerelmes lett Károlyba. 1941-ben szabadon lehetett utazni Magyarországra, felment Pestre, és visszaadta Pistának a jegygyűrűt, amit ő nem volt hajlandó elfogadni.

„A kollégák mesélték – írta nekem Piroska –, hogy az Akadémia kertjében sok szép szobrát mind lerombolta, annyira fáj neki a szakítás.”

Piroska viszont boldogan ment férjhez Remete Károlyhoz, és amikor 1945/46-ban megalakult a Vajdasági Magyar Népszínház



(ez volt a szabadkai Népszínház első elnevezése), mindketten a színház tagjai lettek.

Pistával való románcának „végkifejletére” így emlékezik vissza:

„Már nem tudom, hogy melyik évben lehetett, de amikor Zentán a házunkra a mestergerendát húzták föl, a padláson levő szobrok nagyon útban voltak. Kérdezték tőlem, mi legyen velük, de akkor én is éppen helyszükében voltam, úgyhogy mindent kidobáltak. Csak egy Krisztus-fej maradt meg tőle – valahol a családban meg is van –, amit Pista édesanyámnak csinált. Nekem más nem maradt utána, csak az emlék.”

Amíg István a 40-es évek elején sikert sikerre halmozott, a magánélete romokban hevert, menyasszonyát nem tudta visszahódítani. Anyagiakban sem bővelkedett. Volt olyan időszak, amikor a cserépkályhába bedobott harmadnapos kenyeret kellett elővennie, hogy éhségét csillapítsa, de ő akkor is kitartott a művészete mellett.

A Képzőművészeti Főiskolán két nagyírú szobrászművész, Sidló Ferenc és Páczay Pál tanította. 1943-ban kapta meg szobrászművészi oklevelét *summa cum laude* (kitüntetéssel), de mielőtt még lediplomált volna, Páczay Pál tanársegédjeként anatómiát és szobrászatot tanított a főiskolán. Ugyanakkor számos kiállításon, pályázaton vett részt.

Idézet a *Kalanga* című délvidéki irodalmi és művészeti folyóirat 1943. február 15-ei (2.) számának Csuka Zoltán *Fiatal délvidéki képzőművészek Budapesten* című cikkéből:

„A legutóbbi években a délvidéki lapok, de a budapestiek is többször beszámoltak sikereiről, amelyek között első helyen kell

említeni a Székesfőváros 1942. évi szobrászati díját, az előző évi Ferenc István-díjat, a Színyei Merse Pál Tavasz Szalon díját és a délvidéki Szépművész Céh tavalyi díját, amelyet az újvidéki kiállításon szerzett.

Zentai Tóth István művészete a naturalista meglátásokon alapul, de túl a naturalizmuson minden egyes szobráról az a sajátos egyéni felfogása sugárzik, amely a szobrot szoborrá, élővé és nem tiszta másolássá teszi, az a valami, amit léleknek vagy művészetnek is nevezhetünk, és megtalálhatjuk benne azt a Tisza-parti élményt, a magyar föld és a magyar nép szeretetének azt a mélyes gyökerét, amely Bácskából szívja tápláló erőt, és sajátos virágait bontakoztatja ki a szobor formáin! Minden szobrában meg lehet érezni a monumentalitásra való törekvést, és bár kisplasztikával is foglalkozik, ez a monumentalitás sugárzik kisebb alkotásaiból is. Van egy parasztszönyeje, amely a délvidéki magyar földműves asszony minden elszántságát, életerejét, a családjával, a közösségével szemben vállalt elkötelezettségének jezeit hordozza magán vonásaiban, csodálatosan nyugodt, mély és zárt mosolyában. Akik közel állnak zentai Tóth Istvánhoz, tudják, mennyire törekszik a monumentális alkotásra, és ebben a törekvésében ma már legfeljebb az anyag és az anyagiak akadályozhatják, de egész biztosan el fog érkezni oda, hogy ezt a monumentalitást műveiben gátlás nélkül és teljességében kibontakoztathatja.

Most római ösztöndíjra pályázik, és mi bizonyosak vagyunk abban, hogy magyar Délvidékünk, Bácska, közelebről pedig szülővárosa, Zenta büszke lesz még erre a fiatal és most bontakozó tehetségre, aki alig hat esztendeje nehéz sorsból, de a



legszebb álmokkal és meglátásokkal a szemében indult el a bácskai talajról, a Tisza mellől megmutatni azokat a titokzatos és nagyszerű, keleti őserőket lehelő virágokat, amelyek magyar szívből tudnak ezen a tájon fakadni.

Zentai Tóth István négy alkotásával fog részt venni a Délvidéki Szépművés Céh küszöbön álló budapesti kollektív kiállításán. A *Kalangya* örömmel jegyzi fel ezeken a lapokon őt a délvidéki fiatal képzőművészek sorában azok között az induló művészek között, akiket ma már Budapesten is számon tartanak, és örömmel mutatjuk be egy-két alkotását és őt magát is hasábjainkon.”

A fent említett parasztasszonyfejet István édesanyja emlékére készítette fekete kőből (32 cm-es), és a Magyar Nemzeti Galériában látható. A róla készült fotó a fent említett *Kalangya*-szám címlapképe.

Csuka Zoltánnak, a cikk írójának ez a meglátása (jóslata) beteljesedett, amikor István Hollywoodban 1975-ben megalkotta a *Reaching the Stars* [A csillagok elérése] című, 7 méter magas, monumentális főművét, amelyet az Árpád Akadémia 1978-ban aranyéremmel jutalmazott.

A *Kalangya* 1944. május 15-i (5. sz.) címlapképe is a zentai Tóth István alkotását ábrázolja. A szoborkompozíció azt a megható pillanatot örökíti meg, amikor az anya kisfiával együtt búcsúzik a fegyveres, katonaruhás, háborúba induló családfőtől.

Szülővárosáról sem feledkezett meg a művész, erről a *Zentai Ujság* 1941-ben adott hírt! *Felszabadulási szobrot tervez Zentának Tóth István* címen: „A Zentáról származó Tóth István szobrászművész szülővárosának egy monumentális szobrot tervez.” Arról azonban

nincs tudomásunk, hogy ezt a tervét megvalósíthatta-e.

Ezzel szemben Zenta város képviselő-testületének 1943. április 9-i jegyzőkönyvéből (5125/1943. sz.) értesülhetünk, hogy „...Tóth István, zentai származású szobrászművész ajánlatot tett a város polgármesterének, hogy a Kormányzóhelyettes úr öfőméltósága mellszobrát önköltségi áron elkészíti. Ez az összeg hozzávetőlegesen 5000 pengőt tesz ki... és társadalmi gyűjtés útján nyer fedezetet...” Az egyesített bizottság ajánlatára „a szobor felállítása helyeül a polgármesteri lakás előtti teret jelöli ki.”

Ezen a téren előzőleg már állt egy szobor: a zentai születésű szerb író, Stevan Sremac mellszobra, amely Jovan Pašić belgrádi szobrász alkotása volt. A feketemárványtalapzaton nyugvó büsztöt a Tisza-parton, a polgármesteri lak kis terén helyezték el, majd 1928. június 29-én helyi jellegű ünnepség keretében leplezték le. Zenta ezzel megkapta első, nem egyházi jellegű szobrát.

„Sajnos 1941-ben a fasiszta megszállók a szobrot ledöntötték, tönkretették. Népeink kulturális vívmányainak megsemmisítésével bebizonyították barbárságukat” (Petar Terzić 2002-ben megjelent könyvéből idéztem, amelynek címe: *Stevan Sremac – „Senčanin”*).

A hősi halált halt vitéz nagybányai Horthy István kormányzóhelyettes pilótasapkában ábrázolt, gyönyörű, fehérmárvány mellszobrát István megalkotta, és a neves szerb költő ledöntött emlékművének helyére állították fel. A szobrot ünnepélyes keretek között leplezték le Lukács Béla miniszter, Zenta polgármestere, dr. Deák Leó főispán, Tóth István, valamint helyi nagyságok és polgárok jelenlétében 1943. szeptember 19-én. (Az eseményről a budapesti *Film, Színház, Irodalom* című lap számolt



be 1943. szeptember 24-én *Szoboravatás volt Zentán* címmel.)

Ezt követően ünnepi ebédet rendeztek a Royal Szálloda éttermében, ahová a szobor alkotóját elfelejtették meghívni. Emlékeimben még ma is él nagybátyám megdöbbenése és bánkódása. Nővére, Vera – édesanyám – nem győzte vigasztalni. Úgy vélte, hogy alacsony származása miatt mellőzték. Hiába volt számos rangos kitüntetés és díj tulajdonosa, egyesek szerint nem illett a méltóságos és nagyságos urak közé.

Persze Horthy István (a kormányzóhelyettes) remek szobra sem állhatott sokáig a helyén. 1944-ben, a „felszabaduláskor” a közeli házak lakói, akik közvetlenül ráláttak az emlékműre, szemtanúi voltak megsemmisítésének.

A feldühödött csőcselék hurkot kötött a szobor nyakára, mint amikor valakit akasztanak, és addig rángatták, amíg le nem dőlt (a szobor súlya és a zuhanás következtében mély gödör keletkezett azon a helyen), majd nagy diadalordítással levonszolták a Tiszáig, és belevetették.

1950. június 25-én sor került egy újabb Stevan Sremac-szobor elhelyezésére és felavatására ugyanazon a kis Tisza-parti téren, amelyik az író nevét viseli még ma is. Ezt a szobrot Jelena Jovanović belgrádi szobrász alkotta.

István 1943 nyarán többek között elkészítette Szent Borbála szobrát a magyar királyi miskolci VII. légvédelmi tüzérsztag számára. Ezzel kapcsolatban Andruskó Károly így emlékezett vissza:

„Segítettem Pistának becsomagolni és felrakni Szent Borbála szobrát a teherautóra, amely elszállította Miskolcra. Pista ekkor a Damjanich utcában lakott.”

Kőbe vésett óriások címen 1944-ben egy újság (amelynek címét sajnos nem tudjuk) hírül adja, hogy „az epreskerti műtermekben készülnek a centenárista festőket megőrzítő szobrok... A Munkácsy-szobor alkotója, számos ösztöndíj, kitüntetés és érem tulajdonosa Zentai Tóth István tanársegéd. Munkája szinte él. [...] »Ezzel is, mint általában minden művemnél, az egyszerű, világos, tiszta formára törekedtem. [...] Szeretem a monumentális szobrokat. Úgy érzem, ebben tudom leginkább kifejezni önmagam.«”

Ugyanebben az évben Munkácsy-érmet nyert *A törölköző nő* című szobrával, valamint ösztöndíjat kapott a római Collegium Hungaricumban folyó továbbképzésre. A közbejött háború miatt ezt nem tudja felhasználni. Másodszorra 1947-ben érdemelte ki ugyanezt a díjat, amelyet már igénybe vehetett.

A sors úgy hozta, hogy Budapest ostromát családunk a Rottenbiller utca egyik házának pincéjében élte át 1944 karácsonyától. Éhezve, fázza és rettegésben éltük át a bombázásokat és utcai harcokat, míg végre február közepén visszaköltözhattünk az első emeleti szobánkba. A város összes ablakai üveg nélkül tátongtak. Nagyon nagy hideg volt, tüzelő és ablaküveg híján az emberek kartonpapírral vagy újsággal voltak kénytelenek befedni az ablakokat.

Egyik este későn az ablak kartonján koppanásokat hallottunk. Édesanya kinézett, és meglátta Pistát – pedig kijárási tilalom volt. Gyorsan lement, és beengedte izgatott és kimerült öccsét. Kiderült, hogy amikor délután hozzánk igyekezett, elfogták az orosz katonák, és többedmagával felterelték egy teherautóra, ahonnan egy óvatlan pillanatban, amikor az egyik utcasaroknál az autó lassított, sikerült neki leugrania és megszöknie. Azon az éjsza-





kán nálunk aludt, reggel ment vissza lakására, a Szamos úti Művésztelepre.

Sok viszontagság után családunknak 1945 júniusában sikerült visszakerülnie Zentára.

Istvánról sokáig semmit sem tudtunk, míg nem egy képeslapon 1948-ban értesített bennünket, hogy másodszor is elnyerte a Collegium

Hungaricum ösztöndíját, megnősült, és feleségével együtt indulnak Rómába tanulmányútra. Címét is megadta, amelyen elérhető lesz 1948-ig. Ezután hosszú hallgatás következett, és csak akkor jelentkezett újból, amikor Venezuelában, Caracasban letelepedett, és sikeres művészként ismertté vált új hazájában.

